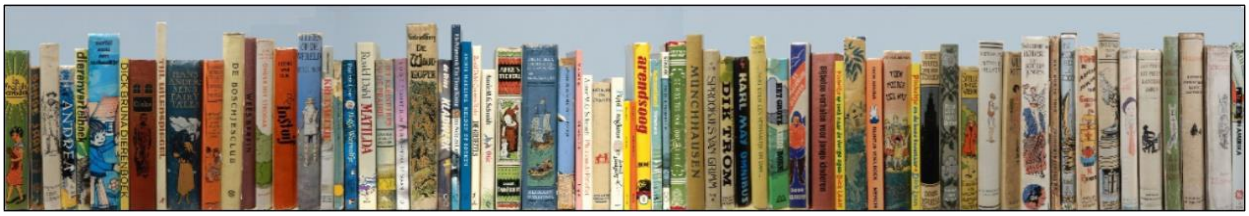

Nieuwsbrief over de geschiedenis van kinderboeken en centsprenten

Redactie Jeannette Kok

Nummer 62

2 april 2025

Herinnering

Op zaterdag 12 april bent u uitgenodigd voor een bijeenkomst in Zutphen met een presentatie van illustraties bij twee sprookjes. Het programma bestaat uit de ontvangst om 14.00 uur met koffie of thee, een presentatie met veel afbeeldingen van het sprookje *Roodkapje*, een kwartiertje pauze en daarna wordt het sprookje van *Belle en het Beest* gefileerd. Tot slot kunt u dan kijken naar *De nieuwe kleren van de keizer*, en wat hij volgens diverse illustratoren om het lijf had.

De presentatie vindt plaats in het Hofhuis van De Hof van Zutphen, Noorderhavenstraat naast no. 31. Vanuit het station is het minder dan 5 minuten lopen. Kies richting De Mars, steek de Lijmerij over, loop één blok langs het Groote Bolwerk, sla dan rechtsaf en na 50 meter is het doel bereikt.
Voor en na de presentatie kan ik een bezoek aanbevelen aan de mooie oude stad met de zaterdagse markt, de IJsselkade en het museum met een tentoonstelling over Jo Spier. Vanwege de ruimte aub aanmelden bij *jeannettekok47@outlook.com*, want het aantal deelnemers is niet onbeperkt. Voor gebruik van het Hofhuis vragen we 5 euro per persoon en voor koffie of thee 1 euro. Aub contant meenemen.

Er waren weer veel reacties op de Nieuwsbrief, waarvoor dank!
Fijn dat er zo wordt meegedacht.

Het droste-effect, vervolg.

In het vorige nummer schreef ik over het droste-effect in illustraties van kinderboeken. Ik had enkele voorbeelden gevonden, maar er is véél meer, zoals blijkt uit een reactie van Liesbeth Straub. Samen met Lot van den Akker maakten ze bij de Stichting 't Oude Kinderboek (StOK) - destijds in Zutphen, nu in Lochem - heel wat fotokopieën van boekbanden waarop kinderen met een boek stonden afgebeeld. En daarbij waren er veel met een droste-effect, zoals hieronder te zien twee omslagillustraties van J.G. Kesler en Daan Hoeksema.

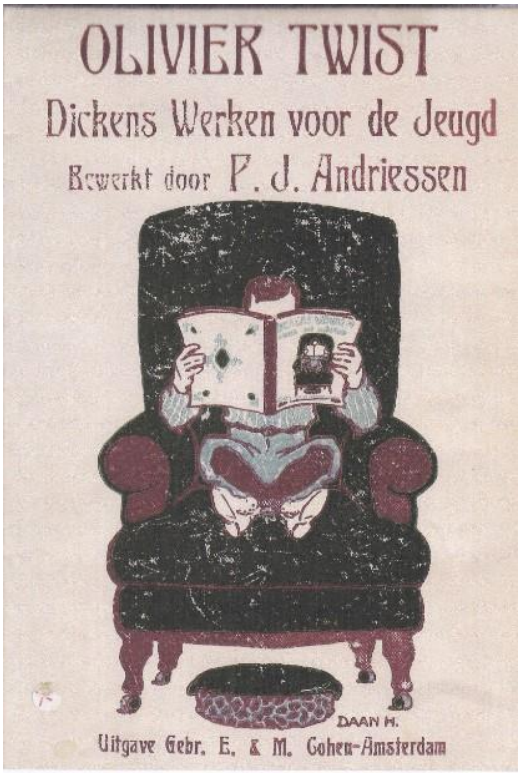

Zwarte kinderen als pages in kinderboeken, vervolg

Ook op de afbeeldingen met slaafjes kwamen reacties. Joop van Leeuwen stuurde prachtige afbeeldingen uit het boek *Vertellingen uit de duizend en één nacht*, bewerkt door Nienke van Hichtum en geïllustreerd door Rie Cramer (Van Goor Zonen, 1921).
Slechts enkele van de reeks die negen delen telt zijn al digitaal beschikbaar. Joop was zo aardig me een aantal prachtige illustraties te sturen. Teveel om hier op te nemen, ik kies twee van de mooiste. Voor wie de boeken wil bekijken: dat kan bij Deel I en Deel II.

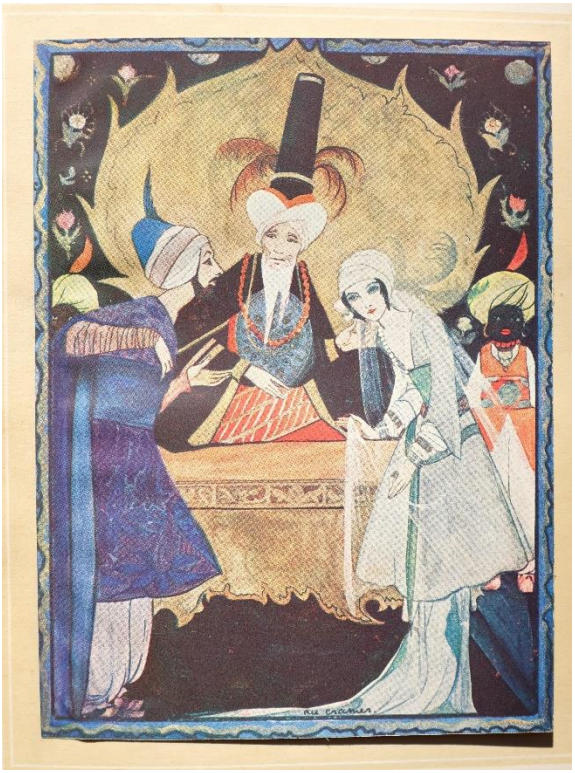

Nieuws

Het Meertens Instituut meldt dat de nieuwe ‘live-action’ van Disney's *Sneeuwwitje* veel weerstand oproept. Deze Sneeuwwitje is een Latina, en droomt niet van ware liefde, maar van leiderschap. "Sprookjes zijn inherent veranderlijk", zegt volksverhalenonderzoeker Theo Meder, in het AD en NRC. "Als de maatschappij verandert, verandert de moraal van het verhaal mee."

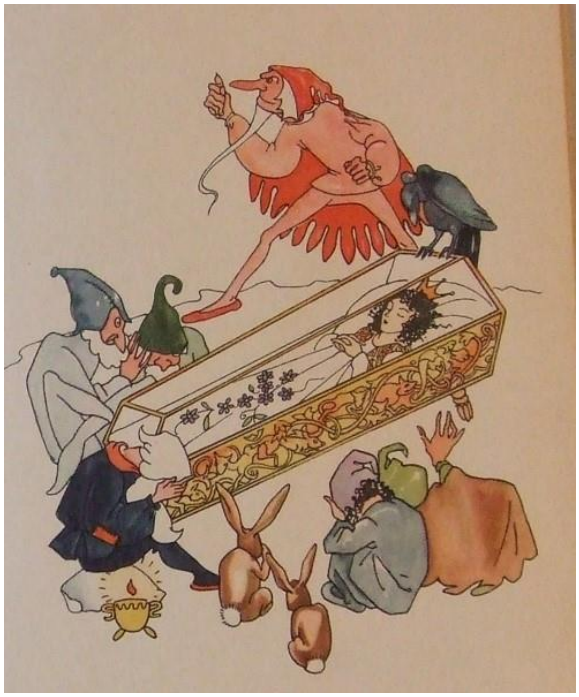

De Volkskrant besteedde ook ruim aandacht aan de ‘precaire balans tussen ode en innovatie’ van de film *Snow White*. Onder de kop ‘Magisch mijnenveld’ schrijft Herien Wensink dat de remake (na 88 jaar) virulent onlineverzet oproept. Maar ‘de film doet wat hij moet doen: een onschuldig, tijdloos, geestig, spannend, visueel schitterend en muzikaal meeslepend sprookje zijn.’

Links een illustratie van Froukje van der Meer uit 1947.

Bij *Roodkapje* is het effect van een culturele verandering ook zichtbaar; in recente uitgaven neemt Roodkapje het heft in eigen hand, en delft de wolf het onderspit.
Tekst in de illustratie rechts: ‘maar: hieuw’. Uit: *Rood Rood Roodkapje*, met tekst van Edward van de Vendel en illustraties van Isabelle Vandenabeele (2003).

Bijzondere uitgaven

Bijzondere Boekvormen staan beschreven in de Genre-thesaurus. Een daarvan is de leporello. Dat zijn boeken, waarvan de bladen uit één lange, zigzag gevouwen strook bestaan. Karin Vingerhoets stuurde daar een leuk weetje over: ‘Leporello was de knecht van Don Giovanni, die de lijst van minnaressen van zijn heer in een boekwerkje bijhield. In vroege uitvoeringen van deze opera was, om de lengte van de lijst te benadrukken, dit boekwerkje een zigzag gevouwen stuk papier’. Bron: een website met bargoense woorden.

De leporello hiernaast is getiteld: *Het avontuur van Kobus Knabbel "Het konijn van El Pintor"*. De tekst is van Joep (Emanuel van Loggem), de foto’s zijn van Hans (Hans Max Wolf). (1941).
Voor meer informatie over El Pintor, zie het boek van Linda Horn: *Galinka Ehrenfest en El Pintor*. (De Buitenkant, 2019)

De Prentfabriek

Er kwam ook een reactie uit België: Herwig Kempenaers, de maker van een geweldige website over Turnhoutse drukkers, genaamd De Prentfabriek, schreef dat zijn uiteindelijke doel is de Turnhoutse prentenreeksen compleet te krijgen, minstens van elke prent één uitgave, liefst de eerste versie, aangevuld met latere herdrukken met grote en kleine verschillen.

Maak kennis met Herwig en zijn collectie in zijn bijdrage hieronder.
‘Hallo, ik ben Herwig Kempenaers, de voormalige eigenaar van het grafisch museum "Historische Drukkerij Turnhout." Gedurende twintig jaar heb ik me gepassioneerd beziggehouden met het verzamelen van negentiende-eeuwse drukpersen. Een van mijn belangrijkste verzamelingen was het Turnhoutse drukwerk, in de breedste zin van het woord. Tien jaar geleden besloot ik de deuren van het museum te sluiten, maar mijn verzameldrift bleef onverminderd voortduren. Mijn focus verschoof naar centsprenten van Turnhoutse drukkers, zoals Brepols, Glénisson & Van Genechten, Wellens, Delhuvenne & Co,

en Beersmans Pleek. Naast veilingen en antiquariaten kocht ik ook enkele waardevolle en omvangrijke verzamelingen aan, zoals de collecties van Marc Cornelis en Tillman. Het resultaat is zonder twijfel de meest complete verzameling Turnhoutse centsprenten, alles op één locatie.
Mijn doel is om de Turnhoutse series zo compleet mogelijk te krijgen, maar ook om elke mogelijke variatie in de collectie op te nemen. Denk hierbij aan verschillen in papier (gevergeerd versus houthoudend), de verschillende onderschriften (op naam van de drukkers of gepersonaliseerd voor wederverkopers), variaties in opmaak, spelling en inkleuringen die de verschillende edities binnen een periode van bijna honderd jaar aanduiden. Naast de prenten zelf omvat de collectie honderden houten drukblokken, galvano-clichés en sjablonen voor het inkleuren van de prenten. De lithografische reeks van Brepols (1900-1930) is volledig aanwezig, met daarnaast originele inkleuringen, ontwerptekeningen, proefdrukken en goed-voor-drukvellen. Wat deze reeks extra bijzonder maakt, zijn de bijna honderd ontwerptekeningen van centsprenten die nooit zijn verschenen.
Sinds enkele jaren is de collectie online doorzoekbaar via mijn website, https://www.prentfabriek.be. Met drie zoekmethoden kan iedereen snel en efficiënt de gewenste prenten vinden. Je kunt zoeken via opgelijste prentenreeksen, door de reeks zelf scrollen, of via trefwoorden. De website draait op het databeheersprogramma Omeka. Niet alles is echter online te vinden: de ontwerptekeningen van Brepols die nooit zijn uitgebracht, evenals de goed-voor-drukvellen, staan niet online.
Mijn collectie bestaat niet alleen uit centsprenten. Ik bewaar ook 1700 originele tekeningen (periode 1900-1935) uit de kinderboekenreeks van de Antwerpse uitgever L. Opdebeek, enkele honderden tekeningen uit de kinderboekenreeks van Brepols uit de vijftiger jaren en meer dan 5000 originele tekeningen (periode 1895 – 1960) uit de talloze kerkboeken die bij Brepols werden gedrukt.
Hoewel de collectie al indrukwekkend is, is het aanvullen van de centsprentencollectie de laatste jaren echter steeds moeizamer geworden. Er komen nog maar sporadisch nieuwe prenten beschikbaar, wat het vervolledigen van deze verzameling een uitdaging maakt. Dit maakt het des te belangrijker om samenwerking en netwerken binnen de verzamelgemeenschap te stimuleren.
Daarom doe ik een oproep aan andere verzamelaars, musea en instellingen om mogelijkheden te verkennen voor het ruilen van dubbels of het delen van informatie over prenten die wellicht nog niet in mijn collectie aanwezig zijn. Ik geloof dat een bredere samenwerking kan bijdragen aan het verder verrijken van mijn en jullie verzamelingen.

Neem zeker eens een kijkje op mijn website http://www.prentfabriek.be en laat niet na me te contacteren op *info@prentfabriek.be.*

Herwig Kempenaers

Tentoonstellingen

Van 5 april tot 1 juni is in Cultuurcentrum de Werft, Werft 32 in Geel (België) een tentoonstelling te zien over sprookjes. De tekst op de website van Er was eens staat hieronder.
‘Veel sprookjes begonnen als mondelinge vertellingen, doorgegeven van generatie op generatie. De verhalen waren vaak directer, rauwer en minder gepolijst dan de latere geschreven versies. Oorspronkelijke sprookjes waren niet zoals we ze vandaag kennen. Ze dienden niet alleen om mensen te vermaken maar waren vaak erg moraliserend. Ze weerspiegelden de harde realiteit van het leven van toen. Het waren donkere verhalen over geweld, dood en verlies. Deze grimmige elementen werden in recentere versies verzacht of weggelaten. Sprookjes werden kindvriendelijk. Sprookjes blijven steeds nieuwe generaties inspireren en betoveren. Ontdek in deze boeiende groepstentoonstelling hoe kunstenaars zich laten beïnvloeden door deze fascinerende vertellingen. De expo werd samengesteld door Tom Liekens en Glenn Geerinck.’

Herwig Kempenaers leverde ook bijdragen aan deze tentoonstelling, waarbij de nadruk ligt op kunstwerken, maar er zijn ook centsprenten van sprookjes, en originele tekeningen van kinderboeken.

Internet

Een sympathiek portret van Thea Beckman door Maarten van Rossum werd op 25 maart op NPO 2 uitgezonden bij het programma ‘Noord-Zuid-Oost-West’. (Eerder uitgezonden door RTV Utrecht). Maarten van Rossum spreekt met Vivian de Gier, de biografe van Thea Beckman, wandelt door het Utrecht van *Stad in de storm*, en maakt duidelijk hoe de literaire kritiek in de jaren tachtig haar werk op soms grove wijze afwees, terwijl voor de lezers haar boeken heel veel hebben betekend.

Vakliteratuur

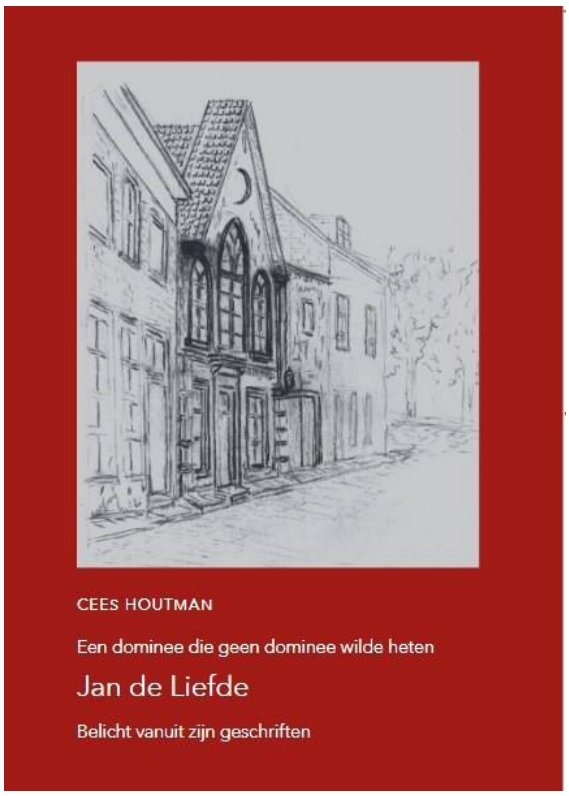

De dominee die geen dominee wilde heten, Jan de Liefde belicht vanuit zijn geschriften / door Cees Houtman. Stichting Seminarium, Bond van Vrije Evangelische Gemeenten in Nederland, 2024.
Hoofdstuk 4 is gewijd aan Jan de Liefde als schrijver voor de jeugd (p 61-98).

'Een van de opmerkelijkste predikanten in het Nederlandse domineesland van de negentiende eeuw was Jan de Liefde (1814-1869). Als doopsgezind predikant was hij losgeraakt van zijn kerkgenootschap. Voor zijn levensonderhoud aangewezen op de pen, schiep hij een omvangrijk en gevarieerd oeuvre. Hij dichtte liederen en componeerde zelf de muziek daarbij. Hij schreef alleraardigste schoolboeken en talloze verhalen voor de jeugd. Hoewel hij niet meer kerkelijk gebonden was, bleef hij een prediker in hart en nieren.'(bron: achterkant boek)

Jan de Liefde is met 88 titels van boeken vertegenwoordigd in het Centraal Bestand Kinderboeken. De helft daarvan is digitaal toegankelijk.

De puber en de pedagoog. Vernieuwingsonderwijs en adolescentie in Nederland, begin twintigste eeuw / Mineke van Essen, Sanne Parlevliet. Amsterdam University Press, € 30,00.
In juni verschijnt een nieuw boek van Sanne Parlevliet en Mineke van Essen. Sanne Parlevliet is bij ons bekend als auteur van *Meesterwerken met ezelsoren, bewerkingen van literaire klassiekers voor kinderen 1850-1950* (2009), *Robinson Crusoë voor kinderen in de periode 1850-1950* (2010), als nummer 10 in de reeks *De waare rijkdom*, het nieuwjaarsgeschenk van de SGKJ. Ze schreef een bijdrage over fantasieverhalen in *Een land van waan en wijs, geschiedenis van de Nederlandse jeugdliteratuur* (2014) en vele artikelen voor *Literatuur zonder leeftijd.*

Een boek herlezen

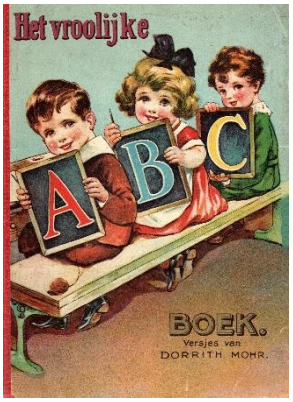

In de collectie van Frits Booy bevindt zich een bijzondere uitgave: *Het vroolijke abc boek* met versjes van Dorrith Mohr (1872-1931), vermoedelijk verschenen in de jaren twintig van de vorige eeuw. Frits noemt het een 'verborgen' abc-boek. In dit geval kun je aan de titel zien dat het een abc-boek betreft. De uitgever-bewerker heeft de Engelse termen grotendeels vervangen door namen van kinderen. Hier een pagina waarop Donkey, Engine en Flower vervangen zijn door Dikkie, Evert en Fietje. Frits schreef eerder over dit verschijnsel in *Boekenpost* (jrg. 6, afl. 33, jan-feb. 1998, p. 4-5): 'Een verborgen genre in kinderprentenboeken'. Dit boek is nog niet in een openbare collectie aanwezig.

In andere 'verborgen' abc-boeken is tekst bij de afbeeldingen ook aangepast, maar verlaat men de ordening met de letters van het alfabet en voorziet het boek van een nieuwe titel. Wanneer een Nederlands prentenboek uit 24 of 26 onderwerpen bestaat, kan dat een 'verborgen' abc zijn. Want als de getoonde dingen, dieren enz. in het Engels vertaald worden kan er een Engels abc-boek ontstaan. Een voorbeeld daarvan is *Azor's avonturen* met tekst van Suze Andriessen. Een hoogst merkwaardig verhaal waarin de hond Azor allerlei mensen ontmoet: een boogschutter, een slager, een officier, een tamboer, een burgemeester, een boer enz. Vertaal je deze woorden in het Engels, dan krijg je een alfabet: archer, butcher, colonel, drummer, Earl, farmer enz. Dit boek is een bewerking - met grote tekstblokken in plaats van korte versjes - van het Engelse nursery-rhyme: '*Tom Thumb's alphabet*'.

Hebt u ook een bijzonder oud kinderboek? Stuur dan aub een stukje voor deze Nieuwsbrief!

Website: www.hetoudekinderboek.nl - voortzetting van Stichting Geschiedenis Kinder- en jeugdliteratuur. Deze onregelmatig verschijnende *Nieuwsbrief* wordt verzorgd door Jeannette Kok. Opmerkingen, bijdragen, aanmeldingen en afzeggingen kunt u sturen naar jeannettekok47@outlook.